

Introducere

Această carte reprezintă un demers de cunoaștere științifică a turismului, privit ca fenomen social aflat într-un proces continuu de adaptare și transformare. În mod particular, lucrarea de față, elaborată pe baza tezei de doctorat susținută de autoare sub coordonarea Prof. univ. dr. Ana Rodica Stăiculescu, în cadrul Școlii Doctorale de Sociologie a Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București, abordează turismul din zona de sud a litoralului românesc, o regiune care se remarcă prin elemente istorice, culturale și naturale unice în România. De altfel, este vizată evaluarea relației de interdependență dintre turism și calitatea vieții localnicilor, respectiv a turiștilor din sudul litoralului românesc și turism.

În ultimii ani, turismul a devenit o temă tot mai importantă pentru diverse domenii științifice, precum economie, geografie, istorie și sociologie. După cum reiese din analizele teoretice realizate, primele studii s-au centrat pe definirea conceptului, autenticitatea în turism, privirea turistică sau crearea tipologiilor de turiști (Tribe, 2009; Lugosi, 2016). Actualmente, majoritatea specialiștilor își îndreaptă atenția spre impactul turismului asupra vieții sociale și spre măsuri adecvate de dezvoltare a acestui sector, atât la nivel internațional, cât și național (Cohen și Cohen, 2015; Tudorache et al., 2019).

În ceea ce privește volumul de față, atenția este concentrată asupra studierii turismului din sudul litoralului românesc prin raportare la relația existentă între acesta și calitatea vieții localnicilor, respectiv a turiștilor.

Această carte este structurată în șase capitole, respectiv zece teme principale, abordate în manieră interdependentă.

Astfel, în prima temă este conturată o imagine de ansamblu asupra semnificației turismului și a coordonatelor sale istorice. Secțiunea reliefează maniera în care specialiștii au devenit tot mai preocupați de cunoașterea și explicarea turismului, atât ca activitate socio-economică, cât și ca modalitate de petrecere a

timpului de către membrii societății (Tribe, 2020). De asemenea, surprinde relația teoretică și practică dintre turism, comunitatea gazdă, turiști, dezvoltarea economică și politicile publice din domeniu. Pentru a descrie cât mai complet parcursul turismului ca fenomen socio-economic și cultural, a doua temă cuprinde informații despre primele forme de turism, practicate în timpul epocii fanariote și a Romei antice. Concluzia este aceea că, încă din etapa de dezvoltare a turismului, au existat factori politici și sociali care au determinat alegerea destinațiilor turistice, însă un aport important îl aveau și factorii personali, precum petrecerea timpului liber sau înclinația spre artă. Acest principiu de bază al turismului se observă și în practicile actuale, după cum este semnalat la finalul secțiunii.

Cea de a treia temă tratează evoluția istorică și socio-demografică a litoralului românesc, cu accent pe zona de sud. În baza analizelor realizate, se constată faptul că, prin prisma poziției geografice și a accesului la toate căile de comunicare, litoralul românesc dispune de o poziție strategică foarte bună. Din perspectivă geopolitică, identitatea regiunii este determinată de evoluția în diferite structuri statale, omogenitatea fizico-geografică și de mediu, etnografică și toponimică, bazată pe marile civilizații care au străbătut acest teritoriu și pe religiile lor (un spațiu latin influențat de sclavi, cu o puternică amprentă islamică) (Bunget et al., 2023). Un alt punct de interes este procesul de naționalizare a unităților turistice din vechile stațiuni, prin demolarea acestora și construirea hotelurilor de mare capacitate, respectiv modernizarea infrastructurii. Astfel, sunt prezentate contextele în care s-au redus investițiile, practicile umane care au afectat și continuă să afecteze zona, dar și evenimente care au impactat turismul românesc, precum pandemia de COVID-19. În partea a patra este studiată conexiunea dintre turismul din sudul litoralului românesc și „turismul phoenixian.” Astfel, se remarcă specificitatea acestei regiuni, care, asemenea mitului grecesc, se regenerează ciclic și renaște din propria cenușă. În strânsă relație cu capacitatea zonei de sud a litoralului românesc de a se readapta, secțiunea prezintă cadrul juridic în baza căruia funcționează turismul în România și politicile publice adoptate în ultimii 10 ani pentru dezvoltarea acestui sector socio-economic. Considerăm ca măsuri adecvate deopotrivă la nivel național, cât și la nivelul regiunii de sud a litoralului românesc, Strategia națională de dezvoltare a ecoturismului – Context, Viziune și

Obiective 2019-2029 (Guvernul României, 2019) și Strategia națională a României pentru dezvoltarea turismului 2025-2035 (Guvernul României, 2024).

În cea de a cincea temă, este subliniat rolul factorilor politici în dezvoltarea turismului, alături de impactul pe care îl au schimbările socio-demografice, climatice și culturale. Astfel, sunt descrise două dimensiuni teoretice și aplicate, considerate ca având o utilitate crescută în dezvoltarea turismului. Prima este capacitatea de adaptare a sistemului turistic, supus diferitelor perioade de creștere, defalcare și reorganizare (Cheer și Lew, 2017), iar cea de a doua este scara schimbării care poate avea loc (Lew, 2014). În cazul Irlandei de Nord, Boyd et al. (2023) au remarcat ritmul în care sectorul privat a folosit oportunitățile ivite în urma schimbărilor economice, sociale și politice, în comparație cu organizațiile regionale și naționale, care au promovat moștenirea conflictuală ca parte a oportunităților mai extinse de patrimoniu cultural.

Cea de a șasea temă principală se centrează asupra calității vieții. Definiția operațională adoptată este aceea potrivit căreia calitatea vieții reprezintă „ansamblul condițiilor fizice, economice, sociale, culturale, politice, de sănătate în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea gradului în care împrejurările și rezultatele corespund așteptărilor populației, stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc.” (Mărginean, 1991, p. 13). Pentru a corobora noțiunea de calitate a vieții cu cea de turism, atât la nivel teoretic, cât și empiric, am optat pentru punctul de vedere al lui McGillivray (2007). Potrivit autorului, calitatea vieții în turism este o sintagmă multidimensională, care cuprinde elemente precum viața localnicilor și a turiștilor sau mediul în care trăiesc pe o perioadă îndelungată ori scurtă de timp. Altfel spus, sunt descriși factori care influențează viața localnicilor și a turiștilor, precum fericirea, bunăstarea, satisfacțiile personale, activitatea profesională, nivelul de trai și standardul de viață.

A șaptea temă din prezenta carte este în fapt prima secțiune din capitolul care descrie metodologia cercetării sociologice. Modelul selectat pentru studiul de teren este unul „clasic”, care utilizează deopotrivă metode cantitative (ancheta sociologică) și

metode calitative (interviul semi-structurat). Totodată, secțiunea cuprinde obiectivele, aria și universul cercetării, respectiv întrebările și limitele cercetării. În acest context, este reliefat aportul personal, adus prin analiza documentelor sociale (ex. cărți, articole, strategii, legislație), ancheta sociologică (au fost aplicate 200 de chestionare) și interviuri semi-structurate (au fost aplicate 20 de ghiduri de interviu).

Rezultatele cercetării sociologice și literatura de specialitate care a oferit cadrul de referință pentru interpretarea datelor se regăsesc în tema opt a volumului de față. În prima parte este dezbătută percepția generală a turiștilor și localnicilor despre zona de sud a litoralului românesc. Cu acest prilej, se constată că, potrivit celor două grupuri de respondenți, regiunea în cauză a cunoscut o evoluție semnificativă după schimbarea regimului politic în anul 1989. Totuși, participanții la studiu subliniază importanța creșterii nivelului de implicare a autorităților în sectorul turistic. Un astfel de deziderat este frecvent precizat deopotrivă în strategiile naționale (Guvernul României, 2019; Guvernul României, 2023) și în literatura de specialitate (Perpelea, 2007; Oprescu, 2021). O altă perspectivă interesantă este dată de rolul major al practicilor turistice și al turiștilor, în ceea ce privește îmbunătățirea condițiilor de cazare și protejarea mediului înconjurător. Din rezultatele obținute a reieșit că turismul sezonier creează mai multe neajunsuri sau practici nefaste, printre care „economia neagră” și instabilitatea pe piața muncii. Atât localnicii, cât și turiștii sunt de părere, în linii mari, cu faptul că turismul are o influență reală asupra vieții lor. În fapt, astfel de conexiuni sunt previzibile, în condițiile în care turismul reprezintă un sector cu „potențial mare de îmbunătățire a calității vieții atât pentru călători, cât și pentru localnici” (Crouch și Ritchie, 2003; Pearce, 2009). Cele două categorii de respondenți resimt influența turismului asupra calității vieții în mod diferit. În speță, localnicii sunt preocupați de modalitatea în care viața lor este influențată de piața muncii, infrastructură, siguranță sau implicarea autorităților în dezvoltarea regională. Turiștii consideră ca fiind importante aspectele anterior menționate, dar perspectiva este totuși diferită, întrucât apreciază rolul major pe care îl au condițiile de cazare, costurile practicate, programele de relaxare și recuperare, evenimentele organizate ori activitățile sportive.

Cea de a noua temă descrie rezultatele obținute prin intermediul cercetării calitative. Potrivit datelor obținute,

autoritățile și organizațiile implicate în turismul din zona de sud a litoralului românesc apreciază evoluția din ultimii 30 de ani, a sectorului în cauză. Însă, o adaptare a turismului național, din perspectivă generală, la turismul internațional, impune mai multe măsuri. Printre cele mai importante sunt cele care privesc dezvoltarea infrastructurii de transport, creșterea calității condițiilor de cazare și a activităților de petrecere a timpului liber.

Ultima temă este cuprinsă în capitolul de Concluzii și recomandări al prezentului volum.

Considerăm că cea mai importantă concluzie este aceea potrivit căreia se impune o redresare a turismului din zona de sud a litoralului românesc. Eforturile susținute de la schimbarea regimului politic în anul 1989 sunt de bun augur, dar nu suficiente. La nivel politic și administrativ apreciem că sunt necesare mai multe măsuri, precum implementarea strategiilor naționale privind turismul, suplimentarea bugetului alocat acestui sector și promovarea la nivel internațional a regiunii. Din punct de vedere științific, se resimte nevoia mai multor cercetări care pot fundamenta politicile locale și regionale în domeniul turismului. Sub acest aspect, sunt adecvate noi programe și activități adresate turiștilor, în egală măsură cu instrumentele de sprijin pentru antreprenorii care desfășoară activități în zona de sud a litoralului românesc. La nivel legislativ, remarcăm rolul important pe care îl pot avea acțiunile de reducere a practicilor de tip „economie neagră”, aspect reglementat și prin Codul Muncii (Legea nr. 53/2003). Cu toate că pe termen scurt și mediu pot să ofere avantaje materiale deopotrivă turiștilor și localnicilor, sunt în detrimentul principiilor de funcționare a turismului legal.

Pe parcursul documentării și redactării acestei cărți, am avut privilegiul de a beneficia de sprijinul unor persoane deosebit de importante pentru mine – membri ai familiei, profesori, colegi și prieteni.

Exprim cele mai sincere mulțumiri familiei mele pentru susținerea necondiționată, înțelegerea și încrederea acordată de-a lungul întregului meu parcurs profesional și personal.

Mulțumirile și profunda mea recunoștință se îndreaptă către Prof. univ. dr. Ana Rodica Stăiculescu (Universitatea București, Școala Doctorală de Sociologie), pentru coordonarea științifică a tezei de doctorat care a stat la baza prezentei lucrări, pentru încurajare, răbdare și îndrumare constantă.

De asemenea, doresc să adresez mulțumiri Cercetător Științific III Simona Mihaiu (Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română), care mi-a fost alături în momente esențiale ale formării mele profesionale, precum și Prof. drd. Delia Casiana (Universitatea Alexandru Ioan Cuza Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Politice) și drd. Claudia Delu (Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română).

Sunt recunoscătoare și specialiștilor care mi-au oferit îndrumare și inspirație: Cercetător Științific I abilitat în domeniul sociologie Simona Maria Stănescu (Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română), Prof. univ. dr. Mirela Mazilu (Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe – Departamentul de Geografie), Prof. univ. dr. Andreea Săseanu (ASE București, Facultatea Business și Turism), Conf. univ. dr. Nicolae Perpelea (Universitatea București) și Prof. univ. dr. Cornel Grigoruț (Universitatea OVIDIUS din Constanța).

Mulțumirile mele se îndreaptă, totodată, către toate persoanele care au participat la cercetarea sociologică, contribuind astfel la conturarea acestei cărți.

Mulțumesc anticipat cititorilor mei pentru interesul acordat acestei lucrări!

Capitolul 1

INCURSIUNE ÎN SOCIOLOGIA TURISMULUI. DEFINIȚII, CLASIFICĂRI ȘI DINAMICĂ

Primul capitol al prezentei cărți cuprinde o serie de informații menite să creeze o imagine de ansamblu asupra turismului, cu scopul de a reliefa complexitatea științifică a acestuia și maniera în care influențează viața socială. Capitolul debutează cu o scurtă incursiune asupra „istoriei” turismului. În acest context, sunt prezentate definiții ale turismului și semnificația sociologică a acestuia într-o transpunere la nivel mondial, internațional, respectiv național. Întrucât turismul nu poate să fie analizat în mod izolat, este prezentat ca fiind o componentă a sistemului social și un domeniu de activitate generator de profit economic. Alături de dimensiuni ale turismului, sunt expuse conexiuni pe care acesta le are cu alte procese socio-economice și culturale importante. Pentru a evidenția interesul sociologic sporit asupra turismului în perioada contemporană, am prezentat principii și teorii sociologice elaborate de-a lungul timpului, atât la nivel mondial, cât și național. Așadar, în cadrul primului capitol se regăsesc elemente teoretice privind turismul, identificate în decursul timpului de specialiști, care au dus la o cunoaștere și o imixtiune a diferențelor de cultură, sociale și tradiționale. Totodată, am studiat principalele clasificări realizate atât de instituții mondiale, internaționale cât și naționale, referitoare la tipuri de turism și tipologii ale turiștilor. În finalul acestui capitol am prezentat noțiuni care reflectă dinamica turismului internațional și național, respectiv practici turistice, cu accent pe zona de sud a litoralului românesc.

Din perspectivă generală, turismul reprezintă călătoria persoanelor sau a grupurilor umane, cu scopul de a se recrea, odihni, ori de a realiza acțiuni economice. Sub aspect istoric, turismul a fost inițial asociat cu fenomene socio-politice importante, precum războaiele sau comerțul. În timp, odată cu dezvoltarea tehnologiei, a practicilor de îngrijire a sănătății și a celor de *loisir*, au devenit tot mai frecvente călătoriile

transnaționale și transcontinentale. În România, un astfel de exemplu este dat de turismul asociat stațiunilor balneo-climaterice sau al resorturilor de lux, care atrag un număr semnificativ de turiști din diverse regiuni ale țării, dar și ale lumii. Actualmente, turismul este considerat un sector esențial al economiei naționale și internaționale, prin prisma implicațiilor pe care le are în funcționarea unor sisteme precum serviciile medicale și de tratament, transporturile sau industria alimentară.

1.1. Semnificația sociologică a turismului.

De-a lungul secolului al XX-lea, mai multe organisme internaționale¹ au menționat că este necesară definirea conceptului de turism într-o manieră cât mai elocventă, cu scopul de a putea dezvolta baze de date statistice comparabile la nivelul statelor, care la rândul lor, să contribuie la dezvoltarea turismului mondial. Deopotrivă, oamenii de știință (Gyr, 2010; Cohen, 2015; Tribe, 2020) au devenit tot mai preocupați de cunoașterea și explicarea turismului, atât ca activitate socio-economică, cât și ca modalitate de petrecere a timpului de către membrii societății.

În accepțiune generală, sociologia turismului studiază relațiile, rolurile, motivațiile turiștilor și schimburile existente între turiști, instituții și comunitățile gazdă. Pornind de la acest context, deducem faptul că turismul nu poate fi tratat izolat, deoarece înglobează toate practicile turistice într-un sistem social în care se petrece.

În volumul de față, turismul este abordat din perspectivă sociologică, fiind excluse conotațiile pe care acesta le are în contextul migrației, al orientărilor religioase sau al diverselor conflicte între comunități. Cunoașterea rolului turismului în societate, a efectelor lui asupra naturii, a spațiilor turistice, obiectelor, practicilor, relațiilor și a tipologiilor turistice impune investigații sociologice sistematice. Mai exact, trebuie să fie luat în considerare întregul sistem macrosocial, prin interacțiunile

¹ Organizația Mondială a Turismului (UNWTO), Consiliul Mondial al Călătoriilor și Turismului (WTTC), Federația Europeană de Turism Rural (EUROGITES), Federația Internațională a Jurnaliștilor și Scriitorilor din Turism (FIJET), Asociația Internațională a hotelurilor și restaurantelor (IH&RA), Confederația Internațională a Voiajelor Studențești (ISTC), Federația Internațională a Căminelor pentru Tineret (IYHF), Uniunea Internațională a Portarilor din marile hoteluri (UIPGH), Federația Mondială a Asociațiilor Bucătarilor (WACS), Asociația Mondială a Agențiilor de Turism (WATA).

sociale, politice, culturale și economice ale membrilor săi. Așadar, atât factorii umani, cât și non-umani (poluarea apei, poluarea aerului, schimbările climatice, încălzirea globală, scăderea zonelor forestiere etc.) modelează și remodelează continuu sistemul turistic, iar sistemul turistic remodelează valorile, atitudinile și comportamentele indivizilor. De aici rezultă că turismul poate fi observat din diferite puncte de vedere datorită „relației sale strânse cu alte științe sociale, inclusiv economia, politica, sociologia, antropologia culturală, psihologia și chiar dreptul și statistica” (Papadopoulos, 1986).

Reprezentarea turismului ca un nou domeniu de activitate, generator de rezultate diverse s-a creat în timp. Primele demersuri de definire ale turismului sunt asociate perioadei de tranziție dintre secolele al XIX-XX-lea. Anterior, au fost evidențiate, din perspectivă filozofică, elementele educative și instructive ale călătoriei (Montaigne apud. Frame, 1965; Bacon, 1612; Locke apud. Van Strien, 1993). Mai târziu, a fost pus accentul pe efectele turismului asupra economiei. Aproape în același timp, autorul francez Stendhal (1830), a conceptualizat termenul de “touriste” și scriitorul portughez Herculano (1838), a subliniat toate câștigurile dobândite de țara sa, prin prisma vizitelor făcute de străini, sosiți pentru a contempla natura (după primul scriitor), sau pentru moștenire (după cel din urmă).

Economistul Herman von Schullern zu Schrattenhofen (apud. Bernecker, 1965, p. 24) a definit turismul ca fiind „ansamblul tuturor fenomenelor, în special economice, produse de sosirea, șederea și plecarea călătorilor într-o anumită comună, provincie sau stat și care, pe cale de consecință, sunt direct legate de acestea”. Cu toate că nu respinge existența altor tipuri de fenomene, autorul acordă totuși un loc important problemelor economice și cuprinde doar vizitatorii străini care, conform opiniilor vremii, erau singurii considerați turiști. Totodată, subliniază apariția unor noi fenomene (cele economice, dar și cele ale „producției de transport” și ale „vieții sociale”) și remarcă interdependența dintre ele. În această definiție pot fi evidențiate trei elemente de interes sociologic:

a) turismul reprezintă un cumul de relații și fenomene, care nu sunt, totuși, explicite;

b) turismul presupune deplasarea într-o regiune din afara reședinței obișnuite;